

A magyar névtudomány és az objektív kritika

Györffy György 1977-ben megjelent könyvében (István király és műve. Bp. 1977. 535) megjósolta, hogy „Kristó Gy. szélsőséges módszertani elgondolásai [1976-ben Szegeden napvilágot látott dolgozatomra utal itt] . . . aligha fognak a névtudományi kutatásban metodikai segítséget nyújtani.” E prófécia „beteljesítésére” vállalkozott Makkai László, aki a Magyar Nyelvőr 1979. évi 103. évfolyamában terjedelmes ismertetés keretében (97–106) kemény bírálatban részesítette „Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához” (Szeged, 1976.) c. munkámat. Végző ítélete szerint a Kniezsa István alkotta helynévtipológia általam történt „megkérdőjelezése” alaptalan, indokolatlan, mi több: káros (106). Tekintettel arra, hogy egész munkám a Kniezsa-féle helynévtipológia időhatárai korrekciójának kérdéseit érinti, a „káros” minősítés bizvást érthető és értendő egész dolgozatomra. Bírálom ezt oly módon is kifejezésre juttatja, hogy szerinte nagyobb szolgálatot tettem volna a magyar helynévkutatásnak, ha olyan, kronológiailag viszonylag jól rögzíthető névcsoportok után nyomoztam volna, mint pl. a Trója-monda személynevei, ahelyett hogy bizonyos tulajdonnevek kormeghatározó jellege iránt szkepszist támasztanék, s elvitatnám olyan helynév-keletkezési időpontok helyességét, amelyeket eddig senki nem vont kétségbe (103). Lapos igazság lenne most arra hivatkoznom, hogy a tudomány és a szkepszis nem egymással szembe, hanem egymás mellé állítandók. Illetékesek — névtanósok, nyelvészek, településtörténészek — elfogulatlan ítéletétől függ, hogy lehet-e károsnak minősíteni egy olyan, forrásokon alapuló, nem egy ponton új eredményekhez jutó munkát, amely ráadásul évtizedek óta alig tárgyalt kérdésekről értekezik. Bírálom elismeri: „Nem tagadható, hogy számos részletkérdésben igaza lehet, hogy a helynévtipológia kronológiai határait néhány évtizeddel ide vagy oda kell ezután tolni”, majd így folytatja: „de ezeket a pozitív mozzanatokot elnyeli, sőt meg is kérdőjelezi az a kritikus olvasóban menthetetlenül feltámadó benyomás, hogy a tanulmány »Kniezsa és követői« hiteltelenítése céljából íródott, s erre a célra a szerző mindenféle, még legbizarrabb ötleteit is bevetette” (105–6). Amit bírálom eredményként fogad el, nem kevesebb, mint elismerése annak, hogy munkám célkitűzése megvalósult, hiszen az Előszóban célokat ekként körvonalaztam: „Amikor a következőkben kísérletet teszünk egy, a valóságot főleg az időhatárok vonatkozásában adekvátabb módon tükröző névtipológiai rendszer körvonalainak megrajzolására, tudatában vagyunk . . . a korlátozó tényezőkhöz” (5). Szempontokat kívántam adni helyneveink történeti tipológiájához, célom nem volt több, mint típusoktól függően néhány évtizedet, egy-két évszázadot módosítani a Kniezsa-féle tipológia időhatárain.

Névtudományuk nagy kárára Makkai László adós maradt új adatok felsorakoztatásával. Úgy bírál, úgy utasít el, úgy mond megfellebbezhetetlen ítéletet, hogy egyetlen új adatot sem vonultat fel. A saját munkámban foglalt adatokat játssza ki az általam egybegyűjtött adatokból levont következtetéseim ellen. Nem ismeretlen ez az eljárás a szakkritikában, de ennek alkalmazásához — már tudniillik korrekt alkalmazásához — több körülmény szükséges: a megbírált dolgozat alapos ismerete, az abban foglalt következtetések és főleg pedig az adatok tisztességes idézése, gondolati egységek tiszteletben tartása,

egyazon gondolatot közlő mondatok egységének hiánytalan visszaadása stb. Ellenkező esetben hamis információkat kap az olvasó, s el nem követett bűnök és mulasztások terhelik a megbírált szerzőt.

Vajon mennyiben tett eleget Makkai ismertetése ezeknek a tudományos tisztesség határain innen eső elveknek? Mindjárt ismertetése elején megró azért, mert a szerző „példáiban és érvelésében nem különböztet következetesen általában a helynév és különlegesen a helységnév között” (98). Magam viszont szintén már dolgozatomban elején leszögeztem: „nyilván minőségi különbség van egy emberi lakótelep (falu), illetve egy falun kívüli lakatlan határrész (berek) névtelensége között” (9). Munkám 9. oldaláról csupán azt a mondatföredéket idézi, hogy „az emberi lakóhelynek a XI–XII. században még ténylegesen nem volt neve, s nevet csak akkor kapott, amikor a feudális agrárfalvak kiépülő rendszere közeli falutársat telepített szomszédjába . . . [az idézet további része érdektelen itt]” (98). E kiragadott idézet alapján a dolgozatomban nem ismerő olvasó joggal róhatja meg, hogy miként gondolom én névtelennek a XI–XII. századi Magyarország emberi lakóhelyeit. Furcsa viszont, hogy a dolgozatomban – bizonyos szinten kétségtelesenül – ismerő Makkai is olyan következtetésre jutott (nem az én dolgozatomból, hanem az általa önkényesen kiragadott idézetből), mintha én az „országot »névtelennek«” állítanám (105). Makkai elfeledte idézni és saját ítéletében érvényesíteni azt, amit munkámnak ugyancsak a 9. oldalán írtam, azt, hogy, „névtelen javadalmak a centrális területeken még a XI–XII. században is szép számmal bukkannak fel a viszonylag gyér számú okleveles anyagban”, vagyis hogy az általam feltett névtelenség nem a XI–XII. századi Magyarország egészére, hanem csak bizonyos birtokaira, részeire nézve merülhet fel. Állításom igazolására példákat soroltam elő, amelyek azt bizonyítják, hogy az oklevelekben névtelenül, még pontosabban fogalmazva: megnevezetlenül szerepelnek bizonyos területek. Más kérdés, hogy azért szerepelnek-e névtelenül, mert ekkor még nincs egyedi nevük (mint magam gondoltam), vagy pedig azért, mert nevüket az „azonosításhoz nem volt szükséges megadni” (miként Makkai László értékeli, 99).

Bírálóm okfejtésében nagy jelentőséget tulajdonít annak a „különös nézet”-emnek, hogy Taksony falu az azonos nevű fejedelem halála után nyerte nevét, mivel a fejedelem ide temetkezett. Makkai dolgozatomban egyik vezető gondolatává igyekszik megtenni azt az innen következő elvet, hogy a puszták személynévi helynevek a névadó halála után keletkeztek. „Ez a bizarr gondolatmenet Kristó Gyula tanulmányában újra meg újra előbukkan” (99). Főlényes biztossággal utasítja el még a lehetőséget is: „Alig hihető, hogy komolyan kellene érvelnünk egy olyan elképzeléssel szemben, amely a puszták személyneves helységneveket a névadók síremlékeinek tekinti”, hogy azután – mint írja: „szó szerint morbid helynévkeletkezési elmélet”-em kapcsán – kedélyes gúnyolódást engedjen meg magának: az „erőszakolt magyarázat”-ból „ esetleg az is következhetnék, hogy a *Besenyő* nevek besenyők, a *Nyék* nevek Nyék törzsbeliek, az *Ács* nevek ácsok temetőit jelzik” (100). Ismét úgy tűnik, Makkai egy, saját maga által konstruált, s „tévedésből” az én dolgozatomban vezető gondolatává tett elképzelés ellen hadakozik. Mert írásomban természetesen szó sincs arról, hogy én e helyneveket síremlékeknek tekinteném. A XIV. századi krónikakompozíció tudósításán alapuló, fentebb röviden érintett *Taksony* adat közvetlen folytatásaként ezt írtam munkámban: „Úgy hisszük, ezt az alapján véve helyes elvet [hogy ti. a helynév névadójának halála után keletkezett] nem szabad kivételt nem tűrő vaskövetkezetességgel érvényesülő törvényként kezelni, főleg nem akkor, amikor forrás tanúskodik ellene. Különben is a falu nevének kialakulása több évtizedes folyamat . . ., hallatlanul nehéz megítélni forrásszegény korszakokban, hogy a helynév kialakulásának folyamata, a primér névtelenség felszámolása már a névadó életében bekövetkezett vagy csak halála után fejeződött be. Mivel helyneveink ritka kivételektől eltekintve nem is kísérelték meg nevükben nyomon követni a birtokos személyében bekövetkezett változá-

sokat, legalábbis elvileg nem szabad kizárni, hogy személynévvel alakult helynevek a helynévben szereplő személy halála után is keletkezhetnek” (20). Aligha szükséges bizonygatni, hogy mennyivel más ez az állítás, mint amit Makkai — nem egészen erőszakoltság nélkül — nekem akar tulajdonítani.

Kedvelt eljárása bírálómnak, hogy csonkán idézi megállapításaimat, rendre azok a nem lényegtelen részek maradnak el, amelyek arról vallanak: mennyire nem lezárt és megfellebbezhetetlen tényekként kezeltem állításaimat, s mennyire igyekeztem figyelembe venni a megállapítás érvényét „korlátozó tényezők”-et, amelyekre már az Előszóban utaltam. Makkai egy helyütt (99) a következő gondolatsort és szöveget tulajdonítja nekem: „Egy XII. századi feljegyzésben S. szigléval jelölt Szent István-kori adományozót a szóban forgó még nem nevezett helységnek csak a XIII. században feltűnő nevéből egy bizonyos Salával mint névadóval azonosítva kijelenti: »újabb bizonyosságot nyerünk arra, hogy egy-egy puszta személynéves hely nem szükségszerűen a helynévben foglalt személy életében nyeri el nevét«. Bírálóm nyilván mint lényegtelen kihagyta dolgozatomból a mondatkezdő „Ha ez igaz” szavakat (20), s csak onnan idézte a mondatot, hogy „újabb bizonyosságot nyerünk arra” stb. A feltételes jelentéstartalmú mellékmondat elhagyása egy csapásra kategorikussá változtatta az egyéként hipotetikus mondatot. Más helyütt (100) Makkai László szintén csonkán s ezáltal értelmében meghamisítottan idéz tőlem egy mondatot. A mondat egésze így hangzik: „Noha fenti példánk — alapvetően a vizsgálat szempontja és a forrásanyag jellege következtében, hogy ti. a kútfők általában nincsenek tekintettel a névadás körülményeinek tisztázására — a több ezer Árpád-kori és XIV. századi magyar falunak mindössze néhány százalékára terjednek ki, mégis [Makkai innen indítja az idézetet:] nagy biztonsággal megállapítható: a puszta személynéves helynevek keletkezése nem zárható le az ország nyugati felén a XII—XIII. század fordulóján, a keleti országrészben pedig a tatárjárás körüli években” (29).

Makkai László nagyvonalú fölényességgel intéz el bizonyítékokat: „Még kevésbé vehetjük tekintetbe azokat az eseteket, ahol ál »puszta személynévekről« van szó, mikor ti. a falu villa + személynév (pl. 1348: *villa Dyak*) alakban fordul elő első ízben, de későbbi említéseiből kiderül, hogy a XIII. századnál nem korábbi keletkezésű összetett típusú helynevet jelöl a latin forma (1403: *Dyakfalva*). Ilyeneket puszta személynévesnek feltüntetve, azaz tévesen, sőt megtévesztően sorol fel Kristó a 24—7. lapokon [példák következnek] . . . s még folytathatnók a felsorolást, de felesleges, mert az olvasó maga is megtalálhatja és leleplezheti ezeket az álbizonyítékokat” (102). A „leleplezésre” semmi szükség: dolgozatom 26. oldalán a Makkai által is elősorolt *terra Padar* ~ *Padarfelde*, *villa Jekel* ~ *Jekulfalva* stb. példák bemutatása után magam „lepleztem le” önmagam, amikor így fogalmaztam: „Ez utóbbi példákban a *terra* és a *villa* szavak a név testéhez is tartozhatnak, amelyeket a későbbi oklevelek *-földa* és *-falva* utótaggal magyar fordításban adtak vissza.” A tudományos tisztesség megkívánta volna annak hangoztatását, hogy itt nem téves, sőt megtévesztő adatok felsorolásáról van szó, hanem olyan adatokról, amelyekkel kapcsolatos nehézségeket a megbírált mű szerzője világosan látta, mi több: meg is fogalmazta.

Hogy itt komoly nehézségek vannak, azt Makkai László is elismerte: „Kétségtelen, hogy az »elsődleges« és »másodlagos« puszta személynéves helynevek összetévesztési lehetősége fennáll” (102), ahol elsődleges helynéven az eredendően puszta személynéves, másodlagosan pedig a *-földa*, *-falva* stb. utótagú alakból rövidült helyneveket kell érteni. A nehézséget magam is tisztán láttam, s dolgozatomban ennek hangot adtam. Jeleztem, hogy különböző névfejlődési módok azonos végeredménybe torkollása óvatosságra int (29). Más helyütt ezt írtam: bizonyos „földrajzi nevek . . . nem igazítanak el bennünket abban a kérdésben, hogy itt elsődleges vagy másodlagos keletkezésű puszta személynéves helynevekről van-e szó, ugyanis jelenleg még hiányoznak, illetve számunkra ismeretlenek

a XIV—XIX. század közti fél évezredből származó adatok, amelyek ezt eldönthetnék. Ez a körülmény arra hívja fel a figyelmet, hogy éppen a névfejlődési tendenciák irányainak biztos kijelölése szempontjából mennyire fontos lenne minél több késő középkori és újkori személy- és helynévi anyag közreadása, illetve ez a körülmény óvatosságra int abban a vonatkozásban, hogy pusztán az újabb kori helynévi alak ismeretében bizony visszakövetkeztethessünk e helynévi alak kialakulásának útjára” (29—30). Irigylem Makkai Lászlót, aki ebben a bonyolult kérdésben saját maga számára csalhatatlanul jut biztos érvényű „eredményhez”. Íme: „Elég gyakori eset ugyanis a XIII—XV. század folyamán, hogy eredetileg puszta személynéves helynevekhez *falva* utótag csatlakozik, vagy fordítva, a *falva* lekopik, és másodlagos puszta személynéves helynév keletkezik. Ilyenket Kristó Gyula is idéz, pl. Máramarosból 1375: *villa Crich*, 1398: *Kerchwa*, 1411: *Kyrichfalwa* (28). Az adott esetben Máramaros késői betelepülése igazít el bennünket, hogy a *Kerchwa* nem lehet »elsődleges«, csak »másodlagos« puszta személynéves helynév, s hogy a (különben ma is használatos) *Kricsfalva* volt az elsődlegesen adott helynév” (102). Irigylem Makkait, hogy ennyire biztos a dolgában. Magam ugyanis csak arra utalhattam munkámban, hogy a névadó Krics fia, Iván 1375-ben szerepel, de a *villa Crich* (illetve *Kerchwa*) alak puszta személynéves helynévvé minősítését illetően óvatosan nyilatkoztam, nem ítéltém azt „problémamentes”-nek, mivel a *villa Crich* alak a *-falva* utótagú földrajzi név latin fordítása lehet (28). Makkai a Kniezsa-féle névtipológia alapján mond biztos ítéletet. Kniezsa rendszere szerint a puszta személynévi helynevek az ország keleti részében nem keletkeztek a XIII. század közepe után, márpedig Máramaros jobbára ezt követő betelepülése eleve nem teszi lehetővé, hogy ott elsődleges puszta személynévi helynevekkel számolhassunk. Makkai azonban nem látszik tekintettel lenni arra a — Szabó T. Attila és mások által képviselt — nézetre, amely szerint a puszta személynéves helynevek keletkezése nem zárult le sem — nyugaton — a XIII. század elejével, sem — keleten — a XIII. század közepével, hanem egész történelmünk folyamán keletkeztek s ma is keletkeznek ilyen helynevek. Nagy megelégedettség töltheti el Makkait, hogy Kricsfalva példájából következtetve biztos ítéletet tud és mer mondani ebben a kérdésben. Én azonban megmaradok annál az óvatos álláspontnál, amelyet az általa megbírált 1976-os tanulmányomban elfoglaltam: a két datálási felfogás között feszülő ellentmondás megnyugtató feloldására „lényegesen nagyobb helynévi és főleg személynévi anyagra lenne szükség. Mert ebből a szempontból hiába tett közzé több száz puszta személynéves helynevet Szabó T. Attila jobbára a XVIII—XIX. századból . . ., ezek önmagukban még nem bizonyítják, hogy ezekben a századokban is keletkeztek, hiszen lehetnek rövidüléssel eioallott másodlagos nyelvi alakulatok is. Ugyanakkor módszertanilag is vitatható eljárás, hogy mert néhány esetben valóban igazolható a rövidülés ténye . . ., abból valamennyi újabb kori puszta személynéves helynévre egyetemlegesen következézzék azok másodlagos volta” (16).

Nagy teret kap Makkai László ismertetésében az egyes helynevek névadó személynévi megállapítására tett kísérleteim bírálata. Többször is felemlíti bírálóm, hogy mivel „egy családban ugyanaz a személynév két-három nemzedékenként ismétlődik, a névadók tehát sokkal korábban is élhettek, mint Kristó Gyula feltételezi” (101). Vagy elkerülte Makkai figyelmét, hogy magam is számolok ezzel a lehetőséggel, vagy szándékosan hallgatta el azt, hogy ilyen mondatok olvashatók munkámban: „A mai Borsod megyei Mezőszemere . . . XIII. századi birókosaik közül egy Szemere nevet visel . . ., aki nemcsak az egykori névadó ős után kaphatta a Szemere nevet . . ., hanem akár maga lehet a falu névadója”, vagy: „A gömöri Otrokocs . . . kétségtelenül őrizheti egy XII. századi ős nevét, amely azután átszállt leszármazóira” (24). Nyomatékkal kell azonban hangoztatni, hogy ezek lehetőségek, feltevések, amelyek mögött nem áll konkrét adat. Makkai szerint egy sor esetben lehetséges, hogy „a családban korábban is éltetett azonos nevű személy, s ez esetben az is szóba jöhet névadónak” (101). Mely esetekben? Makkainak anyaggyűjtésem-

ből merítő példaanyaga arra mutat: ez a szempont rendre akkor bukkan fel, amikor az általam feltételezett névadó személy a Knieszsa-féle névtipológiai rendszer időhatárain túl fordul elő. Pl. „Damasa honti falu azonos nevű névadója [?] 1277–1325 közt szerepel. Hasonló nevű apja, vagy valamivel korábban ő maga is lehetett a névadó”, vagy: „1274-ben tűnik fel az ungi *Tiba* s egyúttal a talán névadójának tekinthető *Tiba* várjobbágy. Itt is visszaléphetünk 1270-re vagy esetleg egy hasonló nevű korábbi névadóra”, vagy: „bizonytalan a . . . pozsonyi *Csany* névadójának és az 1303-ban birtoklók *Csany* nevű apjának, a zalai *Vajda* névadójának és az 1322-ben ott birtoklók *Hetés* nevű nagyapjának, valamint a baranyai *Csoboka* névadójának és az ott 1331-ben feltűnő *Csoboka* apjának azonosítása” (101). Fejemre olvassa bírálóm: „Nem bizonyított egybevetés, hogy 1330-ban az említett baranyai *Rászló* az 1227-ben élt Mojs nb. Rászlótól vette nevét, s hogy az 1248-ban feltűnő *terra Cheley* névadója az, akinek házában (in domo Chelei prope Danubium) 1236-körül Kálmán halicsi király megfordult” (100–101). Olcsó válasz lenne Makkaitól annak bizonyítását kérni, hogy vajon Damasának, Tibának és másoknak az elődei ugyancsak Damasa, Tiba stb. neveket viseltek-e, s lehetek-e ezek a feltételezett hasonló nevű ősök egyszersmind névadók. A tudományos tisztesség úgy kívánta volna, hogy Makkai megemlítette volna: magam — dolgozatom tanúsága szerint — világosan láttam, hogy a névadó személyének megállapítása rendkívül nehéz művelet, az esetek nagy többségében csak valószínűség erejével bíró eredményhez vezet. Szabó T. Artilla (A személynevek helyneveinkben. Klny. a [Magyar Népryelv] debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népryelvkutató Intézetének II. Évkönyvéből, Debrecen, 1940. 8) teljes joggal állapíthatta meg: „ha birtoklástörténeti mozzanat révén keletkezett helynévről is van szó, nagyon ritkán lehet pontosan meghatározni azt, hogy ki volt a névadó”. Magam dolgozatomban rendre nem mulasztottam el ezt hangoztatni. Íme: „A XI–XV. századi oklevelek — hasonlóan a későbbi korok irataihoz — csak a lehető legkritikábban utalnak a névadó kilétére” (17). vagy: „a középkori oklevelek csak igen ritkán adják meg a névadó személyét” (18), vagy: „Amikor a következőkben kísérletet teszünk néhány XI–XIV. századi település névadójának megállapítására, a legtöbb esetben — a változ néhezesség következtében — nem a biztos, hanem csak a *valószínű* névadót tudjuk megjelölni” (19). Aligha lehet tehát tőlem megfellebbezhetetlen bizonyítékot kérni arra vonatkozóan, amit a forrásadottságok miatt szinte csak párfját ritkító kivételként lehet elérni. Mindamellettt nem elégedtem meg a feltételezett névadó és a puszta személyneves helynév közti alaki egyezéssel, hanem minden esetben bevontam a vizsgálatba egyéb, birtoklástörténeti, települési és kronológiai szempontokat is. Arra törekedtem tehát, hogy olyan személyben találjam meg egy-egy puszta személyneves helynév névadóját, aki a nevével egyező alakot mutató területen vagy telephelyen birtokol(t) vagy él(t). A birtoklástörténeti és települési szempontot Makkai nem bírálja, annál inkább kritikában részesíti a kronológiát.

A kiindulópontot a Bodrog megyei Kalacsa névadójáról tett megjegyzésem jelenti: „A bodrogi Kalacsáról neveztek 1321-ben Éliást . . ., ugyanakkor 1320-ban szerepel Éliás comes fia, *Kalacha* . . . Nem feltétlenül kell arra gondolnunk, hogy e *Kalacha* személy a valaha élt névadó ős után nyerte nevét . . ., Kalacsa hely névadójának ezt a *Kalachát* is megtehetjük, bár aligha mindennapos eset, hogy az apa a fiáról elnevezett faluban lakik” (27). Makkai eme — talán nem tűnik szerénytelenségnek: tárgyyszerű — kommentár olvas-tán méltatlan és olcsó szellemeskedésbe kezd: „Még jó, hogy nem tekinthetjük mindennapos esetnek, mert különben a halál utáni elnevezés elméletéhez ezennel egy nem kevésbé különleges elméletet csatolhatnánk, azt ti., hogy egy apa a jövőben születendő fia eltervezett nevére el nevezi el faluját, mintegy jóelőre »ráírva« örökösére a a birtokot. S akkor már miért ne lehetne »betervezett« unokák nevére is falut elnevezni?” (101–2). Kalacsa konkrét esete erre a szellemeskedésre aligha nyújt kellő és méltányos alapot, mindenesetre bírálóm eszmefuttatása jól mutatja: szívesen juttatna nekem — a halál utáni elnevezés

elmélete mellett — egy további olyan elméletet, amelynek — ha már a családi kategóriák kerültek szóba — apaságát nem vállalom. (Csak zárójelben jegyzem meg, arra igenis vannak példák, hogy egy-egy birtok előbb a birtokos apa, majd utóbb fia nevét viselte. A bihari Pata, illetve Ádám falu szukcesszív értelemben egyazon települést jelöli, Patának a fia Ádám volt. A szepesi Mika falu utóbb nevelt váltott, s Mika fiának, Urbánnak a neve nyomán Urbánfalva nevet vett fel, amint erre dolgozatom 23., illetve 24. oldalain utaltam.) S ha már a szepesi Mikát említettem, nem állhatom meg, hogy ne hivatkozzam bírálóm elmarasztaló megjegyzésére: szerinte az általam felmutatott Mika nem lehetett a település névadója, mivel a falu „neve 1246-ban, de Kristó által feltételezett névadója csak 1279-ben bukkan fel” (101). Ezen a ponton nehezen tudok szabadulni attól a gyanútól, hogy Makkai László még a vitatott helyeken sem az oklevelek szövegére, hanem a megbírált szerző példaanyagában szereplő adatokra támaszkodott. Magam a kérdéses helyet a következőképpen fogalmaztam: „A szepesi Mika falu (1246 . . .) már az 1240-es években annak a Mikának (1279 . . .) a nevét viseli, aki oklevélben csak évtizedekkel később bukkan fel” (24). Az 1279. évi okleveles adat kiadott szövegének (Fejér, CD VII. 2. 76) újbóli megtekintése után meggyőződtem: itt inkább Mika falu szerepel, semmint Mika személyről van szó. Mika személy neve kétségtelen bizonyossággal egy 1299. évi diplomában fordul elő (Fekete Nagy Antal: A Petróczy leváltár középkori oklevelei. Levéltári Közlemények 1930. 198: „Vrbanus comes filius Myke”). Annak ellenére nem tekintem kizártnak a Mika névadói voltáról kialakított feltételezést, hogy Mika falu 1246. évi előfordulása után a valószínű névadóról csak több mint fél évszázad elteltével, 1299-ből van adatunk. Mindenesetre Fekete Nagy Antal (A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp. 1934. 78.) is e Mikát tekinti a falu névadójának.

Elutasítja Makkai László — sajtóságos érveléssel — azt a feltevést, ami a szepesi Csanta névadójára vonatkozik. Csanta település 1274-ben tűnik fel, névadóját mind Fekete Nagy Antal (A Szepesség, 74), mind magam abban a Csanta személyben keressük, akinek fiai 1345-ben szerepelnek. Makkai szerint „a XIV. századi viszonylag alacsony átlagéletkor ismertében az a Csanta, akinek 1345-ben fiáról van szó, 1274-ben aligha élhetett és adhatott nevet falujának; a névadó a hasonló nevű nagypapa vagy még távolabbi ős lehetett” (101). Nem érdektelen megjegyezni: feltevésünk igaza esetén újabb bizonyosságot nyerhetnénk arról, hogy pusztá személyneves helynév névadója a Kniezsa által megadott időhatáron túl, a XIII. század második felében élt. Nyilván éppen ezzel van összefüggésben, hogy Makkai itt a XIV. századi — egyébként közelebről aligha ismert — alacsony átlagéletkorra hivatkozik. De vajon miért nem hivatkozik a feltehetően hasonlóképpen alacsony XI–XII. századi átlagéletkorra akkor, amikor azt az adatot említem fel dolgozatom 21. oldalán, hogy a „veszprémi Padraggal már a veszprémvölgyi alapító oklevélben találkozunk (1020 k. . .), de csak az oklevél 1109. évi renovációjából derül ki, hogy a falu névadója az ekkor itt részbirtokos apja, Padrag lehetett (1109: *Octava villa est Podruc, in qua habet filius Podruc communem terram . . .*)”?

Még mindig a névadók és helynevek kronológiájánál maradva, Makkai azzal vádol: „még a neveltségesség kockázatát is” vállalom, csak hogy egy-egy helység minél későbbi keletkezését valószínűsíthessem, s bírálóm Bez példájára hivatkozik. Bezről munkám 27. oldalán így nyilatkoztam: „A csanádi Bez (+ 1247/+ 1284/1572: *Beez, Bez . . .*) névadója 1296-ban Bez faluban él (*comite Nicolao dicto Turnus unacum filiis suis Michaele et Bez vocatis de Bezy . . .*)”. Makkai ezt írja: „Eszerint Beznek 1296-ban legalább 70 évesnek kellett lennie, hogy 1247 előtt a maga nevével nevezze faluját, ez esetben viszont apja már nem igen élhetett volna 1296-ban, tehát megint csak a még meg nem született fiú nevére írt faluról lenne szó, ha józan ésszel nem gondolnánk arra a kézenfekvő megoldásra, hogy Turnus Miklós ispánnak az apját vagy nagypapját, esetleg távolabbi őst szintén *Bez*-nek hívták, s ő adott nevet a falunak, nyilván még a tatárjárás előtt” (102). Bírálóm ezúttal

nem figyelt fel arra, hogy dolgozatomban az 1247., sőt az 1284. évi dátum előtt + áll, ami az általános gyakorlat szerint az oklevél hamis voltának a jele. Ha bírálóm felütötte volna a szakmában közkezen forgó Szentpétery-féle kritikai jegyzéket, könnyen meggyőződhetett volna az átiró királyi oklevél hamis minőségének igazáról (872. szám). Hogy mind a királyi oklevél, mind pedig az abban átiró káptalani oklevél durva hamisítvány, azt Karácsonyi János (A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp. 1902. 99–100. szám) már kimutatta, s megállapította, hogy a hamis diploma „legalább is a XV. század nyelvezetével ír”. Erősen kérdésesnek kell tehát tekintenünk, hogy 1247-ben létezett-e egyáltalán Bez falu. Bez településre az első hiteles, tehát biztos adat 1296-ból való, s ez az az oklevél, amely Bezy birtokosai sorában *Bez* nevű személyt említ (HO VIII. 364). Nincs tehát helye Makkai László gunyoros élcelődésének, hogy Bez és annak apja melyik évben hány éves volt, s hogy meg nem született fiú nevére kereszteltek volna birtokot. Tanulmányom állítását, hogy ti. a „csanádi Bez . . . névadója 1296-ban Bez faluban él” (27), továbbra is valószínűnek tekintem.

Makkai László nem kis erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy a helynevek és névadók vonatkozásában a filius ante patrem képtelenségébe kényszerítsen, vagyis hogy olyan tévedéseken kapjon rajta, miszerint bizonyos helynevek már korábban léteztek, semmint általam feltételezett névadók éltek volna. Sok ezer adat gyűjtése, feldolgozása, fordítása, értelmezése kapcsán szinte természetszerűen csúszhatnak és csúsznak is be hibák, ám dolgozatomban írásakor különös figyelemmel voltam arra, hogy ilyen képtelen állítások megtételére ne ragadtassam magam. Így pl. azért tekintettem el a baranyai Zebegény monostorának közelében lakó, 1290 táján előforduló *Zebeguen* névadóként való szerepeltetésétől, mert ehhez túlságosan későn kerül elő a forrásanyagban; Zebegény monostorára ugyanis az első adat már 1251-ben felbukkan. „Hasonló ok miatt nem tekinthető valószínűnek, hogy az 1267-ben szereplő *Hanta* örkanonoktól . . . vette volna nevét a már 1244-ben szereplő *Hánta*, a hántai prépostság székhelye” (18–19).

Számos más ponton is fűzhetnék megjegyzéseket Makkai László ismertetéséhez, de befejezésül elég lesz talán még egy körülményre utalni. A dolgozatomban nem ismerő olvasó könnyen arra a téves következtetésre juthat, hogy Makkai összes előhozott adataim bizonyítóját „megcáfolta”. Bírálóm ugyanis elmulasztotta annak érzékeltetését, hogy feltevéseimet az ismertetésben szereplő példaanyagnál jóval bővebb adatsorok segítségével igyekeztem valószínűsíteni. Ennél fogva ismertetésében az is homályban marad, hogy az általa elvitatott adatok a dolgozatomban felsorakoztatott adatoknak csak egy részét jelentik. E részek „nagysága” a különböző helynévtípusok esetében természetesen eltérő, de nagy általánosságban a példaanyagnak csupán egy kis részére, olykor elenyésző kisebbségére terjed ki. Feltevéseim elutasítása a jelenlegi kísérletnél mindenestre több sikerrel kecsgetett volna, ha Makkai vagy arra vállalkozott volna, hogy adatanyagomban túlnyomó többségét módszeres, korrekt és tudományosan megalapozott cáfolatban részesíti, vagy pedig arra, hogy új adatokat (továbbá új felvetéseket, új összefüggéseket) számlál elő. Minden igyekezete arra irányult, hogy elhitesse az olvasóval, és különböző „trükkök” igénybevételével „bizonyítsa” is neki: „egy . . . »saját elmélet kedvéért« érveket kereső szerző hogyan bonyolódik állandóan önellentmondásokba” (105). Mivel azonban — s jobb híján e megjegyzésekben erre voltam kénytelen rámutatni — az ismertetés szerzője nem volt képes objektív képet rajzolni az ismertetés tárgyául szolgáló munkáról, ezért az olvasónak aligha tanácsos Makkai értékítéleteire hagyatkoznia.

Kristó Gyula